

Prešernova brigada

70 let od ustanovitve

Maja Korošak

Za partizanske borce na Selškem je bil 12. julij leta 1943 poseben dan. Pri Marenkovc v Potoku se je namreč ustanovila VIII. udarna brigada iz partizanskih enot na Gorenjskem, prvotno so jo sestavljali trije bataljoni. Na začetku so jo imenovali Gorenjska in šele pozneje se je preimenovala v 7. slovensko narodnoosvobodilno udarno brigado Franceta Prešerna, na kratko Prešernova brigada.

Ob ustanovitvi jo je sestavljalo 550 borcev. Istega večera so priredili tudi prvi miting.

Komandant 3. bataljona in partizanski pesnik Oto Vrhunc - Blaž Ostrovrhar je recitiral pesem, ki jo je napisal prav za to priložnost in se je končala takole:

*"Ti nas zmerjaš za nomade,
iz nas pa delaš borce in armade,
ti nas zmerjaš "zverska rasa",
hej, Berlin – ali je to kultura časa?"*

Borci so občutili, da so navzoči ob pomembnem dogodku. Mnogi izmed njih do takrat niso še nikoli videli toliko partizanov skupaj, kaj šele da bi se gibali podnevi, v kolonah in z zastavami na čelu.

Kot se spominja Matevž Jekler, so takrat prvič slišali odločne govore, naj se poglobijo vase, naj ne mislijo na dom, pač pa na boje in boljše čase, ki jih čakajo v boljšem jutri. "Nimamo dovolj orožja, a si ga bomo priborili!" so jim zagotavljali.

Res pa so jim poznejše primerjave pokazale, da je bila med to brigado in med tistimi, ki so se ustanavljale kasneje, precejšnja razlika – vsaj v zunanjem videzu. Oborožitev je bila precej slaba, med borci je bilo nekaj tudi neoboroženih, vsi drugi pa so nosili puške različnih vrst, puškomitraljezov je bilo malo. Imeli so nekaj težkih mitraljezov, kakšnega drugega težjega orožja niso imeli. Vse so prenašali kar borci sami, saj niso imeli tovornih živali. Tudi njihova oblačila so bila pestra. Mnogi so nosili civilne obleke,

na glavah pa so imeli klobuke s peterokrako zvezdo. Vse to ni motilo zanosnega vzdušja ob ustanovitvi, pa čeprav so se vsi zavedali, da nimajo posebnih bojnih izkušenj – do takrat so partizanske enote živele in delovale le po četah, ki za seboj niso imele večjih bojov. Ob poznavanju nemške taktike na Gorenjskem pa so tudi besede komandanta cone Pera Popivode, da bodo odtlej osvobajali vasi in mesta ter v frontalnih bojih in spopadih sovražniku zadajali hude izgube, sprejemali z mešanimi občutki.

Prve bitke

Ustanovitev brigade je pospešila vest o nepričakovanih koncentracijah nemških enot na Gorenjskem. Pokrajinski komite KPS je takoj obvestil štab Gorenjske operativne cone, naj z vojsko čim prej zapusti Gorenjsko. Pripravljali so se na odhod na Notranjsko, ko je prišlo do spremembe – zaradi izkrcaanja anglo-ameriških zaveznikov na Siciliji se nemške enote sploh niso ustavljale na Gorenjskem, ampak so pohitele proti južni Italiji. Odpeljali so celo bataljone, ki so se že nastanili v Škofji Loki in Št. Vidu. Napovedane hajke se torej ni bilo več bati in ukaz pokrajinskega komiteja KPS je bil, naj brigada ostane in se z vso silo loti vojaških akcij. Na Gorenjskem je namreč ostalo še precej okupatorjevih enot.

Prva bitka je bila že dva dni po ustanovitvi. Iz doline je prišlo obvestilo, da nameravajo Nemci pri Dolenji vasi ustreliti 20 talcev, kar naj bi bilo maščevanje za uspešen napad, ki ga je pet dni prej izvedel 4. bataljon Gorenjskega odreda. Borci so vso pot tekli, da bi to namero preprečili, a so prišli prepozno. A kljub temu so Nemce napadli in jim zadali precejšnje izgube.

Na območju obeh Sor je brigada ostala še cel mesec in že kar na začetku svojega delovanja – v žirovski hajki – doživela najhujši poraz, kar jih je gorenjsko partizanstvo doživelo ves čas vojne. V nadaljnjih dveh letih je doživela pomembne zmage, med drugim je uspešno napadla Turjak, domobransko postojanko in nazadnje osvobodila tudi Gorico.

Po dolgem in počez so borci večkrat prehodili vso Gorenjsko, se do pasu vdirali v sneg in bredli ledeno mrzle reke. Brigada se ni zadrževala le na Gorenjskem, ampak tudi na Cerkljanskem in Idrijskem, se vojskovala v Trnovskem gozdu, borila pa se je tudi na Notranjskem in Dolenjskem. Grobovi njenih partizanov so torej posejani na večjem območju Slovenije, veliko po nepotrebnem. Namreč: kljub dobro organizirani obveščevalni službi in požrtvovalnosti domačinov, ki so tvegali svoja življenja, da so lahko pomagali njim, so veliko izgub med njimi povzročili prav domači izdajalci. Žal.

Smrt je kosila preblizu

Letos torej mineva 70 let od njene ustanovitve in prav je, da se ob tej priložnosti spomnimo njihovih zmag in njihovih žrtev. Najbolje kar skozi spomine treh, ki so vse to doživeli.

Matevž Jekler iz Ribnice (takrat je živel na Jeseunicah) je v partizane prišel skupaj z očetom, in sicer mesec pred ustanovitvijo Prešernove. Star je bil 17 let. Spominja se, kako so prešernovci ob vrnitvi s Turjaka od pripadnikov Brigade Janka Premrla Vojka na srečanju v Novakih dobili protitankovski top. Tako je lahko znotraj brigade nastala nova enota – tako imenovana prateča ali spremljevalna četa – četa težkega orožja. Matevžev oče je bil artilerec in pripravljen za odhod v to enoto, zato je tudi on sam prosil štab, da bi lahko odšel z njim. Postal je najmlajši artilerec in dobil ime Iztok. Po formiranju enote je komandant Jože Čepin - Marko stopil pred njih in jih nagovoril z odkritimi besedami, ki so v borcih vzbudile zaupanje: "Tovariši, zahtevam red in disciplino. Za sebe se bojim, za vas pa odgovarjam."

V nekem boju pri Gorenji vasi na Poljanskem so skoraj izgubili top, ki jim je zgrmel v potok. Šest jih je sledilo komandantu, ki je skočil v vodo, in z nečloveškim naporom so le potegnili top iz nje ter ga odvlekli proti Leskovici. Malo pred vasjo pa je za njimi prihitelo mlado dekle in vse zasoplo povedalo,

da je v Volaki ranjen partizan, drugi pa leži mrtev ob vodi. Ko so se na hitro postrojili, so ugotovili, da je eden od manjkajočih njegov oče. Matevža je stisnilo pri srcu. Pozneje ga je lahko obiskal, hudo okrvavljen in nezavesten je ležal v neki hiši, domačinki, ki sta skrbeli zanj, pa se nista bali Nemcev v neposredni bližini. Oče se je le občasno ovedel in v enem takšnih trenutkov mu je počasi, z veliko truda sporočil: "Jaz bom umrl. Pozdravi doma, ko se vrneš, ubogaj mamo in pazi na hruško." Oče je namreč imel posebno veselje s hruško, ki je rasla ob zidu. Vsem navzočim so privrele solze v oči. Ranjenca je potem neki kmet odpeljal v Gornje Novake, tam je potekala meja med nekdanjo Jugoslavijo in Italijo. Od tam so nadaljevali proti Davči, kjer je bilo dogovorjeno mesto za prevzem. Ponovni prevzem ranjencev je bil nad Podlonkom, na neki žagi so jih za pet dni zakopali v žaganje. Zaradi novozapadlega snega jih Nemci niso mogli izslediti. Po njihovem umiku so bolničarji ranjence oskrbeli in jih prenesli v odredovo bolnišnico Brusnice na Jelovici. A Matevžev oče je ranam nekaj dni kasneje podlegel. Malo pozneje je bil ranjen tudi sam in prepeljali so ga v isto bolnišnico, a je že čez mesec dni spet sodeloval v napadu na Nemce, ki so vdrli v Cerkno in pobili 47 partizanov. Z minometom in z jurišanjem so jih pregnali proti Idriji, da niso pobili še civilistov.

Trije bratje v brigadi

Jože Mohorič iz Železnikov (doma je bil iz Podlonka, na začetku vojne pa je kot čevljar že delal v Kropi) je v partizane odšel leta 1943, potem ko je dobil poziv v nemško vojsko.

Že dogovorjeni odhod v partizane pa se je zaradi nepredvidenih dogodkov odmaknil, zato sta se z znancem iz Kroke napotila proti Podlonku. Pot ju je vodila skozi porušene Dražgoše in osuplo sta si ogledovala ruševine, saj si prej nista predstavljala, kako je videti požgana vas. Bil je april. Dva dni sta ostala pri Jožetu doma in oče jima je svetoval, naj čim prej odideta k partizanom. Sam je bil namreč

tri tedne kot vojni ujetnik zaprt v Begunjah in se je Nemcev zelo bal. V ujetništvu so vsako jutro v strahu pričakovali, kdaj jih bodo pobrali in odpeljali na streljanje.

Poleg njihove domače hiše se je raztezal gozd in v bližini je imel skrivališče tudi partizan Mirko, ki je bil njuna zveza za partizane. Kar tri dni so potem vsi trije ležali v tistem skrivališču in Jožeta so pozneje dodelili v Jelovško četo. Ko se je ustanavljala Prešernova brigada, so se pomaknili v Potok in takrat se je Jelovška četa razpustila. V brigadi so bili še trije Jožetovi bratje. Z Marenkovega griča v Potoku so vsak dan hodili na Poden po nove partizane. Spominja se tudi tega, kako je prišlo do njih sporočilo, da morajo takoj v Dolenjo vas, ker bodo Nemci tam streljali talce. Hiteli so iz Martinj Vrha, a ko so prišli v Dolenjo vas, je bilo že prepozno. V bitki je bilo precej ranjenih in tudi Jože jih je pomagal nositi do Megušnice, kamor so prišli po njih z vozovi in jih odpeljali naprej v bolnišnico. Sami so se vrnili v Potok in se čez dva dni odpravili proti Žirovskemu Vrhu. Čakala jih je huda bitka.

"Med vojsko je bila včasih že napačna beseda kri-va za to, da so te ustrelili," pove Jože. Vsak dan so imeli drugo geslo, in kdor je povedal napačnega, je bil na mestu ustreljen.

Spominja se tudi tega, kako huda nadlega so bile uši. Občasno je lahko hodil domov v Podlonk in se tam preoblekel in umil. Pa seveda vsakokrat dobro najedel. Takrat je noči preživel v bližnjem gozdu. Spominja se tudi premikov brigade po Sloveniji in spanja pod smrekami.

Del 1. bataljona leta 1944.

V letih 1943 in 1944 je več mesecev delal kot čevljar – popravil je partizanske čevlje in izdeloval nove. Najprej v sosedovi hiši sam, po določenem času pa se je partizanska čevljarna preselila v bunker in Jože je nazadnje imel več pomočnikov. Istega leta pa so po vseh svetih vse čevljarne razpustili, poleg Jožetove sta bili na selškem koncu vsaj še dve, in vrtni so se morali v brigado. Od takrat noben večer ni bilo več miru. Nekoč je med nočno hojo po Primorskem sredi najhujšega sneženja tudi zaspal.

V partizane na lep pomladni dan

Ivo Miklavčič iz Kranja je bil borec Prešernove brigade od poletja 1944, ko je odšel v partizane, začetek vojne pa ga je doletel v jugoslovanski vojski v makedonskem Kumanovu. Ob tem se spominja tudi nemškega ujetništva. "Ko je jugoslovanska vojska kapitulirala, smo padli v nemško ujetništvo, odpeljali so nas v Kosovsko Mitrovico. Razmere so bile grozne, spali smo na golih tleh, tesno drug ob drugem, in če si sredi noči vstal, se nisi mogel več uleči nazaj, saj ni bilo več prostora." Vsako jutro je bilo pred stavbo nekaj mrtvih, saj je straža vsakega, ki je ponoči šel iz hiše, ustrelila. Potem sta iz Slovenije prišla italijanski oficir in predstavnik Rdečega križa.

Povedala sta jim, da se lahko vsi, ki so z območja, ki ga je prej zasedla Italija, vrnejo domov. "Seveda smo tisti, ki nismo bili, navedli lažne podatke o svojem stalnem bivališču." Ivo se je doma takoj lotil dela. Njegov oče je namreč imel sedlarsko obrt in doma je lahko ostal kar precej časa. Do takrat, ko je leta 1944 dobil poziv za nemško vojsko.

"Takrat sem takoj poiskal zvezo za partizane. Bila je na Selškem. Oče me je najprej peljal v Kranj, da je bilo videti, kakor da grem v nemško vojsko. Pred tem pa so me domobranci, ki so imeli v Cerkljah postojanko blizu naše hiše in so izvedeli za to, da sem dobil poziv, hodili na dom prepričevati, naj se jim pridružim." Odvrnil jim je, da ne bo šel nikamor prostovoljno, da je dobil poziv in da se bo zglasil tam, kjer se mora.

Kako je bila videti njegova pot v partizane, kako je sploh prišel do Prešernove brigade? "V Kranju sem takoj dobil zvezo za naprej, za Selško dolino, in do tja smo se peljali kar s kolesom. Šli smo čez Gorajste, da smo se tako izognili Škofji Loki. A nas je tam ustavil nemški vojak, saj so imeli vojaške vaje." Po treh urah so lahko odšli naprej. Nihče jih ni vprašal, kam gredo. Podobno je bilo potem v Selški dolini, na Praprotnem, kjer so imeli nemški orožniki bunker. Kljub pozni pomladni vročini je bil toplo oblečen, na nogah je imel gozdarje, na hrbtu

Oktobra 1943 se je brigada okrepila tudi s 4. bataljonom Dolomitškega odreda. Na sliki njegov štab.

nahrbtnik, čez krmilo kolesa pa obešen dežni plašč. Žandarji pa se vendarle niso zmenili za njih, kar je bilo zares nenavadno. Potem so zavili proti Luši, kakšnih 30 jih je bilo vseh skupaj, in tam so jih pričakali kurirji.

Njegova prva borba je bila na Pasji ravni v Poljanski dolini. Takrat je že bil pomočnik mitraljezca. Borili so se do noči. Padel je komandant bataljona in še pet borcev. Ponoči so nesli ranjence v dolino, pri Visokem so prečkali cesto in Poljansko Soro, se na drugi strani vzpeli na Ožbolt, tam pa so jih že pričakali vozovi, ki so ranjence odpeljali naprej. To je bil njegov krst.

Ivo Miklavčič je pozneje postal komandir čete, še kasneje pa vodja oddelka za organizacijo in dopolnjevanje brigade pri štabu brigade.

Končno osvoboditev

Vojna se je za prešernovce končala 2. maja, ko so osvobodili Gorico. Mesto je bilo torej osvobojeno, še preden so sredi dneva vanj priropotali zavezniški tanki. "To je bilo veliko veselje. Pred tem smo se pogovarjali, prenočevali smo v neki kmečki hiši v Selški dolini. Rekel sem: Presneto, Gorenjska brigada smo, pa bomo ja vojno zaključili na Gorenjskem. A mi je komisar odvrnil: Boš videl, Ivo, kako bomo še plesali okoli Gorice!" Šlo jim je za to, da bi osvobodili čim večji del Primorske. V Gorici potem še niso zares plesali, a ko so se po osvoboditvi vračali nazaj proti Gorenjski, je bilo zabave dovolj. "Na tisoče ljudi je prihajalo iz Brd in okolice, manifestirali so in zahtevali Jugoslavijo, Tita ... Vzdušje je bilo nepopisno, ljudje so postavljali slavoloke in prirejali veselice. Hrane nismo videli že lep čas, a takrat je je bilo povsod dovolj. Odprli smo namreč italijanska vojaška skladišča."

Na Primorskem so ostali še do konca maja, v vsakem kraju so se ustavili, se povezali z domačini in se z njimi pod večer veselili in zabavali. V vojski pa so ostali še do jeseni 1946, ko se je brigada razpustila.

Ob osvoboditvi mesta Gorica je tamkajšnja mladina 3. bataljonu podarila zastavo. Na sliki desno Ivo Miklavčič, takrat komandir II. čete.

Viri:

Stanko Petelin: *Prešernova brigada*, Založba Borec, Ljubljana, 1980.

Pisna in ustna pričevanja: Matevž Jekler, Ivo Miklavčič, Jože Mohorič.

Fotografije so iz knjige Prešernova brigada.

